

Моя перша робота, робота, де мені завели трудову книжку — анахронізм, якого досі ми не можемо позбутися — була в науково-дослідницькому проектному бюро — назвемо її «Промбіотехгідроліз» — котра мала завдання впроваджувати біотехнології в народне господарство СРСР. Через неоковирність назви, називатиму її далі просто Конторою. Я був оформлений «техніком» до відділу стандартизації до КБ із довжелезною назвою. Воно займалося питаннями впровадження біотехнологій. Тоді була така партійна ініціатива. Це було літо між 9-м і 10-м класом. Нас оформляли в порядку експерименту. Тоді в газетах точилися дискусії, які тепер дуже важко уявити собі тим, хто не застав цього в ті часи: чи не аморально підліткам отримувати гроші! Працювати нашару — це виховання, за гроші — це розбещення. Тоді така панувала думка. Отримували спеціально довідку від інспекції по справах неповнолітніх, що нам дозволено працювати. Потім партія вирішила, що отримувати зарплату — не аморально, а навпаки. І ми були першими!

Фактично 'нас взяли на роботу перекладачами. Ми зі ще одним хлопцем переклали тонни статей і рефератів з англійської на російську. Ще дотепер у мене збереглася довідка-характеристика з подякою від керівника цієї установи. Платили 90 рублів. На руки отримував десь 78. Тривало це два місяці. Місяць — обов'язковий замість шкільної практики, а місяць — за моїм власним бажанням.

З директором Контори Паламарчуком я спілкувався тільки один раз при прийомі на роботу. Це був сорокарічний чоловік, зі світло-русявим волоссям, круглим обличчям, сірими очами. З обличчя не сходив вираз втомленої, трохи розсіяної зосередженості, як у студента-«ботаніка», якого раптом відтягнули від розрахунку і про щось питають. Взагалі, у Конторі ледве не кожний другий писав або вже захистив кандидатську, директор уже працював над докторською. Це була одна з переваг цієї новаторської організації, якою опікувалися великі керманічі й не жалкували грошей для того, щоби зібрати найкращі інженерні кадри, які ще можна було зібрати.

Керівник відділу, Григоренко мав типову українську, козацьку зовнішність: статурний, високий, чорнобривий. Підлеглі ставилися до нього з повагою. Він заробляв більше за всіх. Тоді з зарплат таємниць не робили, і всі знали, що шеф отримує шалені і просто неможливі для проектною контори гроші — 350 рублів. А все через те, що він захистив дисертацію і працює над перспективними темами, важливість котрих було проголошено на 26-му з'їзді комуністичної партії. Звісно ж, і від партії, як скрізь у ті часи, на підприємстві був свій представник, товариш Марков. Партійна організація КБ не була великою, тому він виконував свої організаційно-партійні обов'язки за сумісництвом, і більшу частину тижня працював простим інженером. По вівторках його не було зранку й до обіду, а по четвергах він зникав десь опісля обіду з реплікою: «Я в обком». Шеф незадоволено відповідав, що, на його думку, товариш Марков просто не хоче працювати, тому займається витребеньками, на що Марков відповідав, що партійна робота є чи не найважливішою з усіх робіт у країні.

Коли я вперше почув обмін колкостями про партроботу, я був дуже здивований, бо таке в принципі було неможливим на роботі в моїх батьків. Там навіть якщо ти цілком лояльний, і в тебе на найвиднішому місці на столі завжди лежить газета «Правда», або журнал «Політическое образование» розгорнуте на найбільш ідеологічні зі всіх статей до того ж із нотатками олівцем «важливо!», «виписати!», «терміново вивчити!», усе одно знайдеться якась потвора, котра щось кудись донесе, а потім на атестації на інженерну категорію, парторг зі скептичною посмішкою почне свою промову про те що, фахівець ти, звісно, хороший, хвалять замовники, хвалять

суміжники, добре ставиться начальство, але попрацювати ще треба над своєю свідомістю і т.д. Отже, категорія й належна до неї прибавка до зарплати відкладається ще на рік. У цій же конторі всі почувалися значно вільніше. Мабуть тому що це КБ не належало до ВПК. У нас навіть не було жорсткого пропускнуго режиму: взагалі, не було ні в кого перепусток. За запізнення чи виходи до «Гастроному» в робочий час, звісно, могли вилаяти, але такої системи, як у ВПК, де забирають перепустку, відпускають у робочий час тільки, якщо маєш спеціальний папірець, т.з. «сигналку» з кількома підписами відповідальних осіб, тут не було.

Заступником шефа був зовсім молодий чоловік, Сашко Жмаков. У ті часи просування по службі треба було висиджувати роками, але в новій, тільки створеній конторі були й можливості для молоді. Жмаков також був схожим на козаченька, але на відміну від шефа був тонким, маленьким, але таким самим смуглявим-чорнявим, як і шеф. Його молода дружина Таня, навпаки була білошкірою і, як кажуть, «в тілі». Їхні столи були зіставлені так, що вони сиділи обличчям один до одного. Таня займалася внесенням до товстого реєстру якихось папірців. Періодично вона надувала губки й починала дівочим голосом жалібно звертатись до чоловіка: «Саш, а Саш... Ну будь чоловіком». Сашко не дуже майстерно вдавав незадоволення: «Ах, ну що ж ти... У мене ж робота»... Після ще одного-двох «Саш, а Саш» Сашко пересаджувався до жінки, швидко розкидав папірці по кількох стосах, після чого Таня далі вже могла впоратися з класифікацією по реєстру сама. Втім, Сашко дуже часто їздив до досвідно-дослідницької лабораторії, що знаходилася аж за містом через лиман, і тоді Таня з жалобним обличчям сиділа перед купою течок і стосів паперу, і подивлялася на годинника, коли там настане законна перерва на обід чи перекур. Її робоче місце було мудро розташоване так, що вона сиділа спиною до шефа, і він не міг бачити, чи вона десь літає в мріях в очікуванні на допомогу чоловіка, чи ретельно вивчає документи.

Взагалі, відділ можна було назвати молодим, бо десь половині працівників не було і тридцяти, а з решти — тільки два чи три були віком під чи за п'ятдесят. Звісно ж, для мене, шістнадцятирічного, молодими здавалася з великою натяжкою, може, тільки двадцятирічна Леночка.

Мене посадили за стіл, що стояв біля кульману інженера Жені, котрий тільки відпрацював належні три роки за розподіленням у якомусь кораблебудівному КБ, і перейшов до Контори. Женя працював дуже швидко, тому завжди мав час передивитись спортивні журнали, або потеревенити з техніком Леночкою, котра за будь-якої можливості прибігала до нашого відділу, щоби сісти за кульманом поряд із Женею, і з ним там воркувати, поки шеф не запитає, чи не обділяє її керівник роботою. Леночка вчилася в кораблебудівному інституті на вечірньому, і явно накидала оком на молодого, талановитого інженера з дисертаційними перспективами.

Моєю безпосередньою наставницею була інженер-хімік Юля Маневич, десь років двадцяти восьми, бо щойно, як вона казала, вийшла з комсомольського віку. Вона належала до досить поширеної тоді категорії жінок, що палили і своїх чоловіків називали на прізвище. «Маневич, зайди до мами, у неї кран тече», — казала вона чоловіку по телефону. Згодом так сталося, що я познайомився з двома її ліпшими подружками: одна з них прийшла працювати до нашої школи, а з другою я разом працював в одній організації вже після інституту. Вони всі мали такі ж самі манери. На час моєї роботи в Конторі вони всі були заміжні, мабуть, щоби не дратувати моралістів, дружили родинами, знімали квартири, що на той час було екзотикою, і періодично вдавалися до шалених святкувань із будь-якого приводу. Про одне з таких святкувань Юля розповідала в курилці, що вони з перепою поцупили червоний прапор із вулиці на Перше

травня, і причепили його на балконі в себе на 7-му поверсі, а зранку мали клопіт, як цього прапора здихатися. Зараз таке здається безневинним глупством молодих людей, але тоді могли почати і «статтю шити»! Посадити не посадили б, бо все ж таки не сталінські часи, але з кар'єрними перспективами довелося б розпрощатись. Особливої пікантності цьому додавало те, що одна з подружок також працювала на партійній роботі й готувалася до вищої партійної школи, що було щось на кшталт МВА для тодішніх комуністичних менеджерів.

Поряд із Женею стояв кульман, за яким працював чоловік із заумним прізвищем Консулов. Як виявилось, він колись був комсомольським активістом і знав ще з комсомольської роботи мою класну керівничку. З вересня до школи пішла його дочка, на першOVERесневій лінійці він побачив мене, підійшов, привітався зі мною за руку. Це побачила моя класна керівничка й директорка (також із колишніх комсомольських цабе) і потім мене наводили в приклад усім, мовляв, після моєї праці в реальній конторі зі мною за руку вітався Інженер. Дивні ці педагоги! Чогось знакового не побачать, але з якихось дрібниць виведуть виховальний приклад. Консулов мав веселу вдачу, на всі випадки мав у запасі анекдот чи байку, вони дуже добре пасували один одному з Женею, обидва юморні, дотепні, веселі. Втім, не завжди йому було до сміху, бо саме в той час у нього почалися негаразди з дружиною, і вони подали на розлучення. Втім, Консулов журився не довго, бо вже через кілька місяців я бачив його на трамвайній зупинці з ефектною молодою білявкою.

Найстарішим працівником відділу був Сан Саніч, інженер-електрик, маленький, худенький, сіренький, мовчазний чоловік віком десь за п'ятдесят. Саме в той час наближався випускний вечір у його сина, і Сан Саніч у перервах на перекур постійно жалівся, що на випускному вечорі його син шампанське питиме й до ранку гулятиме, а це ж просто розбещення молоді! Колеги намагалися його переконувати, але він усім відповідав, що вони безвідповідальні, життя не знають, дітей не мають, або діти в них ще маленькі, от он подивиться, що вони заспівуватимуть, коли в їхніх дітей випускний буде. Згодом він таки не дав сину спробувати шампанського й супроводжував його як якийсь вохривець до самого ранку. Не знаю, як відреагував син, але на його щастя він поїхав вчитися кудись до Москви, а батьку довелося вже надсилати йому настанови листами.

Мене посадили за стіл, котрий належав особі зі смішним прізвищем Перетравкін. «Посидь поки тут», — казала Маневич. «А що як Перетравкін з'явиться? Ой що тоді буде!» — зауважила Таня Жмакова. «Слухай!» — звернулася до мене Маневич. «Перетравкін у нас — це просто монстр. Якщо прийде, а мене не буде, ти його не лякайся — він такий галасливий, лається — а вислухай його, поки він паузу не зробить, а потім кажи, що це тебе сюди Маневич посадила. Хай зі мною розбирається. Ну й колеги, якщо що, допоможуть». Перетравкін на роботі з'являвся зрідка, бо саме в той час займався захистом дисертації. Отже, картина малювалася така, що можна від якогось Перетравкіна й не за що стусана одержати... Перетравкін з'явився дня за два. Це був чорнявий, верткий вусань із животиком. Він пронісся як вихор приміщенням, привітався із шефом, розповів анекдот Консулову, Жені й Леночці, потім підбіг до мене, назвався просто Петром, і казав: «Якщо хтось із цих... У-у-у-х...» — він окинув поглядом приміщення. — «... тебе ображатиме, ти тільки кажи, я їм усім роги повідкручую». Після цього він зник за дверима. До кінця моєї роботи я ще бачив його може два-три рази.

Крім Перетравкіна, я також рідко бачив ще кількох працівників, котрі постійно виїжджали до лабораторії за місто, на експериментальне виробництво або їздили по наукових конференціях, готували публікації, займалися впровадженням своїх винаходів на виробництвах

для своїх дисертацій. З таких відсутніх не можна не згадати Жанну. Жанна була високою, стрункою чорнявою жінкою років тридцяти з гачком. Вона говорила манірно, повільно, курила якісь іноземні дамські цигарки, затагуючись відкидала назад голову, витягувала губи і плавним жестом «котячої лапки» поправляла зачіску. У свою появу вона принесла колегам банку імпортової розчинної кави. Тоді розчинна кава, навіть пилоподібна совєцька була в Миколаєві страшним дефіцитом. Її треба було десь діставати через зв'язки або привозити з відряджень. У крамницях на полицях стояли лише жовті пачки з написом «Напій кавовий ячмінний». Жанна зайшла за кульмани Жені й Консулова, згодом туди підтягнулися чи не всі жінки Контори. Мабуть, у своє кожне прищестя Жанна приносила слухачам нові захоплюючі історії. Цього разу Жанна розповідала про свій круїз чорноморськими курортами на пароплаві «Адмірал Нахімов». Майже рівно за два роки цей пароплав зіткнеться з іншим судном, швидко потоне й забере життя 423 осіб, але на той час це було за тодішніми стандартами розкішне судно для чорноморських круїзів. Отже, у нашій Конторі народ, роззявивши рота, слухав про недосяжні для інженерів речі: номери-люкси з оксамитовими фіранками й меблями червоного дерева, про ресторани, де рікою ллється шампанське, подають делікатеси, про котрі пересічна людина тільки читала в книжках, про танц-зали, де галантні кавалери запрошують дам... «І скільки ж це коштує», — запитала через кульман Маневич, котра була єдиною, що не побігла ближче до «сцени». «Девушка етава знать не должна», — роблячи паузи для придиху після кожного слова, відповіла Жанна.

У чому ж полягала моя робота? У Юлі Маневич на столі завжди лежав стос РЖ. РЖ — це реферативний журнал. У ньому містилися реферати статей, що друкувалися в іноземних виданнях. Оскільки контора займалася біохімією й біотехнологією, то і РЖ їм прислали саме з цієї тематики. Юля переглядала реферати й замовляла тексти статей у якомусь підмосковному НДІ, звідки за кілька днів приходили конверти з ксероксними копіями статей. Із сучасної точки зору це так повільно і важко, але треба згадати, що імейлів тоді не було, факсів також, тобто подібні технології були, але використовувалися більш вагомими посадовцями, ніж інженер Юля Маневич, і в більш поважних конторах, ніж «Промбіотехгідроліз». А до того ж копіювальна техніка, так звана «Ера», а деінде навіть і справжні «Ксерокси» стояли не в кожному кабінеті, а в спеціальних приміщеннях з інтригуючою назвою «Сектор размножения», і щоби там «розмножуватись» потрібно було мати дозвіл від керівництва. Секретні служби ретельно пильнували, щоб у громадян не було можливостей розповсюджувати несанкціоновану цензурою літературу.

Отже, ці тексти я й перекладав. У статтях йшлося про оцукровування деревини осики, виготовлення спирту зі стічних вод, з макулатурного картону та ще з багатьох видів не менш дивовижної сировини. По хімії в школі в мене успіхи були непогані, навіть ставав призером місцевих олімпіад, але органіку ми ще не вивчали, та й тематика статей явно виходила за рамки шкільного курсу, отже переклад не був дуже легкою справою. Дещо пояснювала Юля Маневич, дещо доводилося вчитувати з довідників та знаходити в галузевих словниках. Разом за без малого два місяці роботи я переклав близько трьохсот тисяч знаків тексту. Багато це чи мало? З погляду тодішньої шкільної норми для технічного перекладу (спеціалізована школа) — 2000 знаків за академгодину, то працювалося майже у два рази повільніше, але складність текстів усе ж таки була явно не шкільна та й витримати такий темп протягом усього робочого дня підлітку теж було нереально. Колеги й керівництво це розуміли та періодично виганяли мене «провітритися» на вулицю.

Слід зауважити, що «Промбіотехгідроліз» розташовувався в мальовничому місці, на високому березі лиману, практично в центрі міста, але якщо спеціально не знати, то не знайдеш. На краю уривчастого схилу росли абрикоси, яблуні, груші, сливи. Взагалі, фруктові дерева просто на вулицях чи навіть в індустріальних зонах — ми до цього звикли — але, наприклад, для заїжджих росіян таке ставало незабутнім враженням на все життя. Якщо вийти за територію, то потрапляв до порослого кущами та деревами майданчику з перекошеною ще мабуть до мого народження каруселлю, а далі можна було спуститися до лиману проходом повз військову частину. Поруч знаходилася легендарна в'язниця, з якої начебто не зміг втекти совітський герой громадянської війни — Котовський. З усіх інших, за версією місцевих гідів, йому вдавалося втікти. Берег лиману зустрічав видом на напівзатоплені корпуси кількох старих суден. Коли мене виганяли «провітритися», я йшов до найближчого гастроному, купував собі холодного лімонаду, а потім або сидів на каруселі або прогулювався берегом, вкритим хрусткими мушлями під гомін мартинів. Інколи я вилізав на фруктові дерева по плоди, а потім сидів у їхній тіні й дивився на краєвид із пляжем на протилежному березі. Так, зі сторони, думав я, пляж це, мабуть, чудернацьке видовище для інопланетян. От дивляться вони зі своїх летючих тарілок і не можуть втелепати, чого це якісь істоти розляглися на березі й періодично заходять на кілька метрів до води. Їм що, річки мало? Чого таке скупчення саме тут? І чому не лізуть далі, а тільки на кілька десятків кроків?

Втім, насолоджуватись краєвидом заважали різкі звуки від пилорами якогось сусіднього підприємства, яке мало з нами спільний двір. Там завжди працювали два чоловіки, один років за сорок, в окулярах, товстенький, з крилами жиру по боках, другий — кремезний, високого росту тридцятирічний чоловік. Один пиляв дошки, а другий складав їх у штабелі за допомогою виделкового навантажувача. Вони регулярно мінялися ролями. Я ніколи не розмовляв із ними, але вони чомусь віталися зі мною, коли я інколи зустрічав їх у місті. На той час уже минуло більше року з моєї практики на підприємстві. Та й інші співробітники «Промбіотехнології», кого я зустрічав уже, коли минули роки, сприймали мене як колишнього колегу: розповідали мені про те, як склалася доля інших колег, керівників так, нібито ми працювали разом не вісім тижнів, а принаймні стільки ж років. Мабуть, це тому, що працюючий підліток на той час — це була така екзотика, що міцно закарбувалася в пам'яті людей.

Коли закінчився червень, знов довелося просити дозвіл на працевлаштування неповнолітнього в райвиконкомі за місцем проживання. Процедура була нескладна: принести довідку зі школи, лист-згоду від директора та запрошення від підприємства — усе це було на руках заздалегідь, але сам факт ходіння до бюрократичної контори неабияк дратував. Я тоді ще не міг знати, у якого монстра переросте ця бюрократія за десяток років уже в незалежній Україні. Зараз ця процедура виявилася б просто непомітним епізодом. А тоді я зайняв чергу з кількох матусь, котрі прийшли про щось просити для своїх діточок і приготувався на довге очікування. Раптом із кабінету вийшла жінка, побачила мене й казала:

— А ти тут чого сидиш?

Я впізнав дружину мужика з нашого двору, Вовки Пиріжка. Вовка — колишній морпех. Він уже був старий у моїх очах, йому десь було під тридцять, а ще він був «жонатиком» — факт, який виносив його за всі можливі бар'єри. Втім, він постійно підходив до нашої дворової ватаги. Коли я був молодшим він полюбляв до мене прискіпуватись, вигадував різні образливі, втім дуже влучні прізвиська. Хоча не все так уже й було погано. Вовка дав мені кілька важливих порад щодо самостійного фізичного розвитку та з тактики вуличної чи дворової бійки.

А ще Пиріжок — єврей. У ті роки, попри розхожі думки, євреї охоче служили в армії. Поступали до технікумів, щоби не марнувати час на останні класи школи, потім до війська, а там уже й інститут, часто вечірній. Технікуми першого вибору — будівельні або торговельні. Дорослі казали, що євреї тут у мирні часи у війську вчать, як потім, як емігрують до Ізраїля, битимуть там палестинців. Можливо, бцли й цілком мирні пояснення: практичні, приземлені професії завжди потрібні і приносять копійчину при будь-якій владі, в умовах будь-якої кризи. Хай там як, з висоти прожитого можу сказати, що такі підходи були дуже раціональні й виграшні в довготерміновій перспективі. Особливо, зважаючи на величезні зміни, що відбулися у світі та з усіма нами в наступні десятиліття. Згаданий Пиріжок і його родина давно вже в Ізраїл. Поїхав він значно пізніше, уже десь ві 90-ті. Навряд, він уже мав якусь цінність для Цахалу. За роки він змінився достатньо, щоб уже не вгадувалася його колишня морпехівська виправка. А Пиріжком його звали, либонь, тому що прізвище в нього було Пекар.

Я показав дружині Пиріжка папірці, вона подивилася, потім завела мене до кабінету без черги й казала якомусь молодому чоловіку аленделонівської зовнішності:

— Це з мого двору. Ну ж бо розглянь! На що хлопцю в коридорі паритись?

Я стояв і думав, що це ще як казати, хто з чийого двору буде. Я тут бігав ще коли Вовка у війську служив, а ця дівчина, мабуть, ще до школи ходила десь в іншому районі міста.

Ален Делон, тобто чоловік, що мав зовнішність французького актора кино — кумира тодішнього жіноцтва, роздивився мої папірці, щось на них помітив і передав машиністці. Машиністка — це не водій тепловозу, як можуть подумати молоді читачі, а людина, котра друкує на друкарській машинці. За кілька хвилин необхідний документ із підписом і печаткою був у мене в руках. Я подякував дружині Пиріжка і вийшов на вулицю.

Повернувся я до контори в обідню перерву і встиг до їдальні. Саме там я упустив цей надважливий папірець у тарілку борщу. Папірець не постраждав цілком, але значна частина його стала прозорою й зеленуватого кольору. На щастя текст, підпис і печатка не постраждали. Треба було бачити вираз обличчя начальника відділу кадрів Нахімова, коли я доніс до нього цей багатостраждальний папірець! Відставний офіцер, буквоїд, педант з усіма папірцями розкладеними по течках, з усіма течками розсортованими по полицях, з усіма полицями вишикуваними паралельно й перпендикулярно, а тут така неповага до До-ку-мен-ту! Втім, він підшив документ, куди треба, цокаючи язиком, насупивши брови, усім своїм виглядом переказував мені месідж: «Що ж ти хлопче наробив! Звідки ви такі беретеся! Ніякої поваги до Системи, котру для нас наші предки виплекали, вистраждали, а ми для вас, неуків невдячних, зберігаємо»!

За два місяці моєї роботи в «Промбіотехгідролізі» я встиг навіть потрапити до колгоспу. «До колгоспу» означає регулярне відпрацювання в селі. Воно було обов'язкове для городян за совєцьких часів, особливо, для школярів і студентів, але й із підприємств також посилали. У дорослих це виглядало зовсім не так, як у школярів: про бійки з «биками», тобто місцевою шантрапою, не йшлося, та і приїздили тільки на один день, уже десь о п'ятій годині автобуси повезли всіх до міста. Ми працювали в радгоспі «Радсад», де знаходилося експериментальне виробництво нашої контори. «Радсад» це, взагалі, виноробне господарство, але для нас знайшли якесь поле, де треба було повидирати бур'яни. Чи був якісь практичний сенс у нашій роботі, для мене так і залишилося загадкою. В обідню перерву весь натовп інженерно-технічних працівників

відповз до лісосмуги, де розстелили спеціально заготовлені покривала, а на них розклали типовий «походний» харч: варені яйця, копчена ковбаса, помідори, огірки. Хтось відкоркував пляшки з дешевим вином. На слуху тоді були назви «Перлина степу», «Оksamит України», «Струмок», «Яблучко». Останні два — це плодово-ягідний шмурдяк, як називали тоді в нашій місцевості — «гамула». Ось щось із цього й було на аперитив. Старий зануда Сан Саніч особисто пильнував, щоби ніхто не спромігся пригостити вином мене. Та я й не претендував...

У ті часи пересічній людині здавалося, що знання іноземної мови це щось надзвичайне, надприродне, таке, що відкриває безмежні можливості. На знавця мови приходили подивитися. Інколи траплялися й кумедні випадки. Конторою періодично пробігав чоловік єврейської зовнішності з тих працівників, котрих дуже зрідка можна було побачити в кабінетах через їхні постійні «місцеві відрадженья». Цього чоловіка я прозвав Нудник, бо його манера мови було надзвичайно нудна як на мене, а «нудник» — це одне з прикольних слів із єврейської мови їдиш, котре я чув від старої колоритної сусідки-єврейки. Я періодично вранці зустрічав його на прохідній, де сиділа мила бабуся-росіянка, що завжди ласкаво віталася зі мною й дивилася поглядом, як бабусі дивляться на дошкочат.

Біля бабусиної будки стояв автомат із газованою водою, такий самий як у місті, але безкоштовний, треба була натиснути кнопку повернення монет, щоби набрати собі води в гранчасту склянку, котру мили натисканням на неї в перевернутому положенні, і тоді знизу до склянки подавався слабкий фонтанчик води. На жаль, автомат пропонував лише просту газовану воду (у місті — за одну копійку), а водою із сиропом (у місті — три копійки) його не заправляли. Про одноразовий посуд тоді, мабуть, чули одиниці, тому ці автомати сприймалися як цілом звичне, нормальне благо цивілізації. Ось періодично біля цього автомату, випиваючи ранкову склянку води перед початком роботи, я й бачив Нудника, як він вітався з бабусею, питався про здоров'я та про якісь дрібниці, а потім переходив до справи:

— А Сам у себе? А Шкляр уже прийшов? А що, Сергієнка вже тиждень не бачили? А хто в Головного? Що ж робити, чи зараз піднятися до Самого... але якщо в нього Шкляр, то це надовго, хоча їх обох би варто побачити, до того ж разом, але коли вони разом, то їх не дочекаєшся, а як дочекаєшся, то Шкляр збіжить і не втримаєш... Тому, напевно, треба по справах йти, а до Самого забігти наприкінці дня. Втім, чи буде він наприкінці дня й чи встигну я поки він буде, і де буде Шкляр...

Я ніколи не міг дізнатись, яке ж рішення приймав Нудник щодо свого розкладу, бо встигав випити свою склянку та вже час мені був йти до своїх текстів про оцукровування целюлози, про біотехнологічні перспективи люцерни і вплив електрогідралічного ефекту на насіння кавунів і огірків.

Отже, одного дня Нудник раптом з'явився в нашій кімнаті, підсів до мене й почав просити, щоби я підписав йому вітальну листівку.

— Вітальну листівку?! — здивовано перепитав я.

— Ну, так, вітальну листівку. Англійською підпиши. Пару слів, що завгодно. В одній людині... та тут працює... шанована людина... сьогодні ювілей, п'ятдесят йому вже стукнуло, то й ми вітаємо. Англійською це буде нестандартно. Йому сподобається.

Я замислився. Вітальні листівки я ненавиджу з дитинства, бо мене їх періодично змушували підписувати, і не просто підписувати якимись простими вітаннями, а, як це траплялося в інтелігентських родин, потрібно було щось вигадати неординарне, тепле, душевне, щире, саме таке, яке хоче отримувач прочитати. А звідки ж це все знати, коли тобі 6 років, 10 років та й хоч 56?! От сидиш, щось вигадуєш, а потім чуєш: «Хорошо, хорошо... Ну, знов ці штампи. Звідки в дитини таке зашкарубле мислення»!

А тут ще й англійською написати! Одна з наших вчительок, що колись працювала екскурсологом в Одесі, а потім її через якісь проблеми з органами перекинули аж до Миколаєва в середню школу, добре хоч що в спеціалізовану з англійської мови, школу, а не кудись до району області, казала нам, що в англійському світі листівки вже давно не підписують, бо все вже типографським способом нанесено на листівку. Але що ж туди нанесено, вона не розповіла. Або я не запам'ятав...

Я поділився з Нудником своїми сумнівами.

— Та підпиши, як по-нашому тільки англійською. Це не має значення. Головне — людині буде приємно. А все одно ніхто не зрозуміє...

Отже, я в страшених муках народив щось на кшталт «Шановний товаришу! Колектив вітає Вас із п'ятдесятиріччям і бажає вам здоров'я, щастя, успіхів в праці». Нудник задоволений побіг організувати делегацію до ювіляра.

Одного дня, як нас із приятелем сердобольні колеги вигнали провітритися, бо не могли дивитися спокійно, як ми не підіймаємо голови від текстів та словників, а руки з ручкою не відриваються від паперу в той час, як відділ обговорює новини з круїзу Жанночки Кавказом, ми сиділи на каруселі й пили з пляшок напій «Буратіно»... Ні-ні-ні! Ніякого пива! Порядні розумні хлопчики пива тоді не пили! Може, інколи, на чиємусь дні народження трішки вінця, поки дорослі не бачать, але аж ніяк не пива, бо пиво — це те, що під смердючими кіосками пропиті дядьки п'ють.

Ми вже знали, хто скільки заробляє. У ті часи ніхто не робив з цього секрету. Ми обидва швидко обчислили в умі те, що зараз називається кошиком споживача. Ми вираховуємо, чого потрібно досягти, щоб мати машину, кооперативну квартиру, дачу, харчуватись з ринку або кооперативного магазину (тоді ринок був дорожчим за магазини, та в магазинах або нічого не було, або треба було битись у чергах). Результати розрахунків виявилися невтішними: щоб більш-менш жити, треба стати керівником відділу в нашій конторі, тобто в новаторській, передовій організації. А ще треба бути принаймні кандидатом наук. Якщо напишеш дисертацію до 30 років, то є шанс назбирати достатньо грошей років до 40–45-ти. У шістнадцятирічному віці перспектива досягти пристойного життя десь за сорок — це просто жах! Це за межею усвідомлення! Яка ж альтернатива? Йти в робочі, у військові? Їхати на північ? Тоді ми так і не знайшли відповіді. Хоча мій приятель, мабуть, знайшов, бо замість другого місяця цієї нашої практики він поїхав до якогось серйозного комсомольського вишколу, до табору, де для майбутніх комсомольських ватажків було влаштовано промивку мізків, поєднану з активним відпочинком. Втім, комсомольським ватажком він не став, не встиг: інститут, військо — а там і комсомолу не стало.

Як закінчився день ми пішли додому через площу Леніна повз відповідний пам'ятник. Ми голосно глузували: «Пам'ятник Вожжю. Вожжю под хвост вожжю!» — перекривлюючи

московських дикторів, що в прогнозах погоди казали «дожжі» замість звичного нам, російськомовним українцям «дожді». Ми одразу й не помітили, що біля нас пройшов чоловік у строї. Чоловік подивився на нас пильно й попрямував собі до будинку обласного комітету партії. Йому, либонь, також вже той вождь був глибоко по цимбалах. Часи не сталінські й навіть не андропівські. У світле майбутнє вже не вірив ніхто, а про вождів та лідерів розповідали анекдоти. Любити СРСР маси почнуть пізніше...

Наостанку треба згадати про подальшу долю моїх колишніх перших колег. Усі відомості про них, які я маю, походять з середини 90-х. Пізніше я вже нікого не зустрічав.

На жаль, директор Паламарчук та начальник відділу Григоренко пали жертвами Зеленого Змію. Таку ж проблему мав і інженер Консулов, але на відміну від керівників він ще в горбачовську перестройку встиг організувати кооператив «купи-продай», що згодом перетворився у фірму. Я часто зустрічав його в одній знаковій для тогочасної інтелігенції кав'ярні, що в народі називалася «Соткою». У дев'яності ті з інтелігентів, хто почав заробляти гроші в бізнесі, все ще ходили туди показати себе колишнім співрозмовникам про високе, про долю батьківщини, реформи, історію та інші предмети теревенів освічених людей інтелектуальних професій. Консулов вже починав відрізнятися від інших, як кажуть, «здоровим, цегляним кольором обличчя». Попри його проблеми його друга дружина була з ним, мабуть, також працювала в тому кооперативі. Згодом я чув, він закодувався й нібито кинув пити, але чи вдалося йому побороти цей недуг, я не знаю.

Моя безпосередня наставниця Юля Маневич стала жертвою поширеного серед частки тогочасної інтелігенції уявлення, що розум та душу, якщо вони є, не зіпсуєш, а тому можна працювати, де завгодно, аби тільки гроші платили. От і йшли червонодипломники робітниками до верстатів, на ферми, будівництва або влаштовувалися спостерігати за якимось бойлером через дві доби на третю, і вільний час використовували для якихось примітивних і неінтелектуальних заробітків. На початку 90-х стався неймовірний розрив між старим совєцьким сектором економіки й новим, комерційним. Зарплата якоїсь вахтерки на приватному підприємстві могла бути в рази вище за зарплату найгрошовитішого працівника з державного підприємства. От Юля Маневич і пішла вахтеркою до новонародженої фінансової установи. До середини 90-х зарплати більш менш вирівнялися, і вахтерка стала просто вахтеркою, до того ж установа вже була на межі банкрутства. Саме в той час я востаннє бачив Юлю. Від спогадів у неї ще з'являвся вогник у очах, але, в цілому, вона, здається, вже змирилася зі своїм новим амплуа. А дуже шкода, бо й людина добра, й фахівцем була сильним.

Гроза всієї контори Перетравкін став середніх статків бізнесменом і переїхав до Києва. Подружжя Жмакових відкрило так званий «шоп» чи «комок», тобто комерційну крамницю й продавала все від жуйки до імпортного магнітофону - дуже типовий як на той час формат. У середині 90-х їх бізнес ще жеврів.

Керівник відділу кадрів Нахімов дуже сильно постарів але десь працював, бо я часто зустрічав його дорогою на роботу прямуючим кудись в тому ж напрямку, де колись було розташовано нашу контору, але контора вже на той час померла.

Так я здобув мій перший досвід і мою трудову книжку. Хоча я пропрацював у «Промбіотехгідролізі» лише два неповних місяці, згадується це як великий період життя й кар'єри, нібито не менше років п'яти або десяти, і тих людей згадую як старих, добрих колег.